

Sâhib b. Abbâd'ın Hayatı, Eserleri ve Emân Risalesindeki Bedî' Sanatları

The Life and Works of Sahib b. 'Abbād and the Arts of Bedî' in the Treatise on Emān

Elvin BAGHIROV

ORCID: 0000-0002-7484-4746

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi,
İstanbul/Türkiye
elvinbaghirov2016@gmail.com

*Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 24.10.2024 Düzeltme/Revised: 28.11.2024 Kabul/Accepted:
28.11.2024*

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Yazar, BAGHIROV, E. (2024). Sâhib b. Abbâd'ın Hayatı, Eserleri ve Emân Risalesindeki
Bedî' Sanatları. Antakiyat, 7(2), 155-173

Öz

İnşa sanatı, kelimelerin ve cümlelerin estetik bir biçimde düzenlenmesi, anlamın derinleştirilmesi sanatıdır. Sâhib b. Abbâd'ın eserlerinde, özellikle risalelerinde inşa sanatına gösterdiği titizlik, onun Arap edebiyatındaki yerini pekiştiren başlıca unsurlardan biridir. Makale, İbn Abbâd'ın hayatını genel hatlarıyla ele aldıktan sonra onun kaleme aldığı risaleleri arasından Emân risalesinde kullandığı bedî sanatlarını incelemektedir. Bu sanatlar arasında seci, mukâbele, müşâkele, tıbâk, iltifat, hüsn-i ibtida, hüsn-i intihâ, cinâs gibi Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılan belâgat içerikli teknikler öne çıkarılmıştır. Abbâsîlerin zayıflamasının ardından Rey ve İsfahan'da yaklaşık yüz yılı aşkın bir süre zarfında hâkimiyetlerini kuran Büveyhîler edebiyat ve şiir sahasında mümtaz şahsiyetlerin yetişmesine aracı olmuşlar. Buveyhî vezirleri arasında çok önemli yere sahip olan İbn Abbâd, şiir ve edebiyat alanında pek çok kıymetli eserler telif etmiş zatlardandır. Rey ve İsfahan gibi devletin büyük öneme sahip merkezlerinde vezirlik ve kâtiplik görevlerinde bulunan İbn Abbâd, aynı zamanda çağının bilginleri ve edebiyatçılarıyla kurduğu yakın ilişkilerle kültürel bir ortam oluşturmuş ve önemli eserler vermiştir. Bedî sanatları sadece metnin güzelliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda okuyucunun zihninde derin anlamlar ve imgeler uyandırarak, eserin etkisini kuvvetlendirir. İbn Abbâd'ın risalelerinde kullandığı bedî sanatlar, Arap edebiyatının estetik zenginliğini ve dilin inceliklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmamızda Sâhib b. Abbâd'ın hayatı, eserleri ve kendisine nispet edilen bir risâlesi değerlendirildikten sonra risalede geçen bedî sanatlar, bu sanatları nasıl kullandığı, risalenin estetik yapısına nasıl katkıda bulunduğu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnşâ, Sâhib b. Abbâd, Risâle, Büveyhîler, Bedî, Seci

GİRİŞ

Sâhib b. Abbâd, İslâm dünyasının h. IV/m. X. yüzyılında Abbâsiler döneminde yaşamış önemli bir devlet adamı, şair, edebiyatçı ve ilim insanıdır. Abbâsî hilafeti (750-1258) döneminde, özellikle İran'ın Rey ve İsfahan bölgelerinde siyasi ve entelektüel etkisi büyük olan bu şahsiyet, sadece devlet idaresindeki başarısıyla değil, aynı zamanda edebî çalışmalarlarıyla da tanınmıştır. İbn Abbâd çağın ilim ehli ve devlet ricalleriyle yakın ilişkiler kurmuş, onların himayesinde gelişen kültürel bir çevre oluşturmuştur.

İslâm dünyasında güçlü ve becerikli entelektüel figür olarak bilinen İbn Abbâd, Arap edebiyatına aynı zamanda Fars kültürüne derin katkılarda bulunmuş hem Arapça hem de Farsça yazdığı risaleleriyle, dönemin sosyo-kültürel ve siyasi gelişmelerine ışık tutan önemli bir kaynak olmuştur.

İbn Abbâd'ın risalelerinde tarih, dil, edebiyat ve siyaset konularını gündem etmiş, derin felsefî tartışmalara da yer vermiştir. Hem nazım hem de nesir alanında döneminin yetkili şahsiyetlerinden geri kalmayan ve bir nesir ustası olarak tanınan İbn Abbâd, risalelerinde dinî inanç ve düşüncelerinin yanı sıra devlet kademesindeki fikirlerini de dile getirmiştir. İbn Abbâd risalelerinin muhtevası, sadece siyasi ve tarihi belgeler olarak değil, dönemin edebî üslubunu ve estetik anlayışını yansıtan fazla öneme sahip eserler olarak da değerlendirilmektedir. Risalelerinde dönemin Arap edebiyatında yaygın olan bedî sanatlarını ustalıkla kullanan müelliflerdendir. İbn Abbâd risalelerinde başta seci olmak üzere, tıbâk, mukâbele, cinâs, müşâkele, iltifât gibi edebî sanatları kullanarak hem çağının siyasî mesajlarını güçlendirmiş hem de eserlerinde sanatsal bir derinlik oluşturmuştur. İbn Abbâd'ın eserleri Arap edebiyatının dil ve üslup zenginliği açısından en üst düzeyde etki yaratan örnekler olarak kabul edilir.

Bu çalışma, inşa sanatı ustalarından sayılan Sâhib b. Abbâd'ın hayatını, eserlerini, kendisine ait Emân risâlesindeki bedî sanatları ve onun İslâm dünyasında bıraktığı inkâr edilemez izlerini incelemeyi hedeflemektedir. İbn Abbâd'ın risaleleri, edebiyat ve düşünce dünyasındaki yerini anlamak açısından elbette büyük bir öneme sahiptir.

1. Arap Edebiyatında İnşa, Risale ve Mektup Sanatı

Arapçada sülâsi mücerredin üçüncü bâbı olan “نَشَأٌ” kökünden türeyen, ifâl kalıbındaki “إِنشَاءٌ” (inşâ) kelimesi, başlamak, yazmak, üretmek, ihdas etmek, güzel konuşmak, güzel şiir okumak, yazmak, kaside telif etmek, kurmak gibi anlamlarında kullanılmaktadır.¹ Terim anlamıyla inşa, resmî ve özel yazışmaların belirli bir usule göre birtakım anlamlarda incelemekte olan mektup yazma sanatıdır.

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut : Dâru Sadır, 1414), 1/170; İsmail Durmuş, “İnşâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/334.

İnşâ sanatı, Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan, cümle yapısını ve kelime seçimlerini estetik bir biçimde düzenleme sanatıdır aynı zamanda. İnşa sanatını konu edinen disipline *ilmü'l-inşâ*, bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere de *münşeât* adı verilmiştir.²

İnşâ ilmi, zihinlerde beliren veya onlara aktarılan anlamların, muhatapların ruhlarına nüfuz edebilecek şekilde ifade edilme yöntemlerini tarif eden bir ilimdir. Bu ilim, kelimelerin birbirine güzelce bağlanması, iyi görülen üslup ve belâgat özelliklerini içermesi bakımından önem taşır.³

Edebiyatın önemli bir dalı sayılan inşâ sanatı, ilk numunelerini, halifelerin, emirlerin ve diğer devlet ricâlinin yazışmalarında vermişti. İslâm Devleti'nin teessüsü ile devlet işlerinde ortaya çıkan yazışmaların, inşâ ve belâgat bakımından en mühimi risâle diye adlandırılan mektuplardı.⁴

İnşânın ilk örnekleri, divan kâtipliği müessesesi ortaya çıkmadan çok önce resmî bir özellik taşıyan Hz. Peygamber'in mektuplarında bulunmaktadır. Hz. Muhammed (sav)'in, "مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى فُلَانٍ" (Allah'ın elçisi Muhammed'den falancaya), "سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى" (Hidayete tabi olanlara selâm olsun) şeklinde başlayan, İslâm'a davet mektupları bu bakımdan İslam tarihinin ilk resmî mektup örnekleri sayılmaktadır.⁵ Daha sonra hemen bütün resmî mektuplarda kullanılan ve "tesniye" diye adlandırılan "besmele", "hamdele" ve "ba'diye", aynı zamanda bir edebî tarz şeklinde mektubun temel unsurları olarak benimsenmiştir. Bir devlet kurumu şeklinde divan kâtipliği ilk defa Muâviye tarafından Dîvânü'r-resâil adı altında kurumlaştırılmıştır. Bu divanın kurulmasının ardından devletin muhtelif makamları arasındaki yazışmaların nasıl yapılacağını gösteren eserler yazılmaya başlanmıştır.⁶

Emevîler döneminin en meşhur katipleri Abdülhamîd el-Kâtib (ö. 132/750) ve Abdullah b. el-Mukaffâ (ö. 139/756)'dır. Risâle üslubunu ilk İslam devrindeki veciz şekliyle hareketle geliştiren şahıs Abdülhamid el-Kâtip'tir. Abbâsiler dönemine geldiğimizde edebiyat sahasında inşâ ve risâle sanatının daha da geliştiği görülmektedir. Bu dönemin en meşhur inşa ve risale sanat ustaları Büveyhoğullarının hizmetindeki Dîvânü'r-Resâil katipleri arasından çıkmıştır. Bu katiplerin en meşhurları ise Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd, Ebû İshâk es-Sâbî ve Sâhib b. Abbâd'dır.⁷

² Durmuş, "İnşâ", 22/334.

³ İbn Âşûr, *Usûlü'l-inşâ ve'l-hitâbe*, thk. Yâsir b. Hâmid el-Mutâyrî, (Riyâd: Mektebetu Dâri'l-Menâhic li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1433/2012). 47.

⁴ Osman Keskiner, *Arap Edebiyatında İnşâ Sanatının Gelişmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996, s. 2; Ali Bulut, *Arap edebiyatında inşâ sanatının ortaya çıkışı ve başlıca temsilcileri* (İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021), 2.

⁵ Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali Kalkaşendî el-Kalkaşendî, *Subhü'l-a'sâ fi's-sinâ'ati'l-inşâ*, (Beyrut: Dâri'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1989), 6/365-366.

⁶ Durmuş, "İnşâ", 22/334-336.

⁷ Durmuş, "İnşâ", 22/335.

2. Sâhib b. Abbâd

2.1. Hayatı

Tam olarak adı es-Sâhib Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Ebi'l-Hasan Abbâd b. El-Abbâs b. Abbâd b. Ahmed b. İdris et-Tâlekânî'dir. İbn Abbâd Tâlekân'da başka bir rivayete göre ise İstahr'da 326/937 senesinde dünyaya gelmiştir.⁸ İbn Abbâd'ın Tâlekân halkından olduğunu ifade eden Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), Tâlekân bölgesinin Kazvin ile Ebher arasında bulunan bir eyalet olduğunu kaydetmiştir.⁹ Fârisî kökenli olan İbn Abbâd'ın fazilet, cömertlik ve asalette zamanının nadir simalarından sayıldığı aktarılmıştır.¹⁰ İbn Abbâd temel bilgilerini, döneminin ilim ve fazilet ehli zatlardan sayılan babası Ebü'l-Hasan Abbâd'dan almış, küçük yaşlarından itibaren ilme ve edebiyata yönelmiştir.¹¹ Mutezile taraftarı olan babası Abbâd, *Ahkâmü'l-Kur'ân* isimli eserin müellifidir.¹² İbn Abbâd'ın annesi hakkında, çocukluk yıllarında ders çalışmak için camiye gittiği sırada ona her gün bir dinar ve bir dirhem verdiği ve ona, "Bu parayı, ilk karşılaştığın fakire sadaka ver" dediği dışında herhangi bir bilgiye ulaşılmamaktadır.¹³ İbn Abbâd edebiyata dair bilgisini Rey'de iken, *Mücmel* kitabının müellifi Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris'ten (ö. 395/1004) aldı. Daha sonra Büveyhi veziri olarak bilinen, döneminin edibi Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd'den (ö. 360/970) ilim almıştır. İbn Abbâd, Müeyyidüddeve'nin (ö. 366/977) huzurunda katiplik makamına gelinceye kadar İbnü'l-Amîd'in hizmetinde bulundu.¹⁴ İbn Abbâd'ın ilim hayatında hocası İbnü'l-Amîd'in hususi yeri bulunmaktadır. Şöyle ki Rey'den ayrılıp İsfahan'a giden İbn Abbâd, hocasının İsfahan'a geldiğini duyunca şu mısraları hocasına armağan etmiştir:¹⁵

قَالُوا رَبِّعَكَ قَدْ قَدِمَ فَلَكَ الْبِشَارَةُ بِالنِّعَمِ
قُلْتُ الرَّبِّيعُ أَخُو الشَّيْءِ أَمْ الرَّبِّيعُ أَخُو الْكَرَمِ
قَالُوا الَّذِي بِنَوَالِهِ يُعْنِي الْمَقِيلُ عَنِ الْعَدَمِ
قُلْتُ الرَّئِيسُ ابْنُ الْعَمِيِّ إِذَا فَقَالُوا لِي نَعَمَ

"Baharın geldi, sana lütuflarla dolu müjde var." dediler

⁸ Ebu'l-Abbas İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân* thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 1/231; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 2/274; Halil b. Ahmed Muhtâr b. Osmân Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd* (Dimeşk: Matbaâtü't-Terakkî, 1351), 5.

⁹ Yâkût el-Hamevî Şihâbüddîn Ebü Abdullah, *Mu'cemü'l-Udebâ (İrşâdü'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edib, İrşâdü'l-elibbâ' ilâ ma'rifeti'l-üdebâ', Ṭabaqâtü'l-üdebâ')* thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993), 2/662.

¹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/228; Abdullah Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1947), 11.

¹¹ Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 5-6.

¹² el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/663.

¹³ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 11; Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 6.

¹⁴ Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 11.

¹⁵ Ebü Mansur Abdülmelik b Muhammed b İsmail Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr fi mehasini ehli'l-asr.* thk. M. Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 3/187; Sâhib b. Abbâd, *Dîvân*, şrh., İbrahim Şemsuddîn, (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbu'ât, 1422/2001), 187.

“Kışın kardeşi bahar mı, yoksa cömertlik timsali bahar mı?” dedim

“Fakirleri yoksulluktan kurtaran (cömertliktir).” dediler

“Öyleyse başkan İbnü'l-Amîd'dir (gelen).” dedim, onlar “evet” dediler.

Dil ve edebiyat alanında yetişmesi ünlü hocası İbn Fâris sayesinde olmuştur.¹⁶ İbn Abbâd, “Kâfi'l-küfât”, “es-Sahib” lakaplarıyla tanınmıştır. Bunların arasından es-Sâhib lakabına gelince çocukluğundan itibaren Büveyhî hükümdarı Müeyyidüddeve ile uzun süre beraber olduğu ve ona arkadaşlık ettiği için bu lakapla anıldığı aktarılmaktadır.¹⁷ İbn Abbâd bu lakapla şöhret bulmuştur. Sonrasında Büveyhî Hükümdarlığı'na mensup bütün vezirlere es-Sâhib denildiği aktarılmaktadır.¹⁸ Sarayda bulunan İbn Abbâd önce İbnü'l-Amîd'e katiplik yaptı, daha sonra ise Müeyyidüddeve tarafından vezirlik makamına getirildi ve Müeyyidüddeve'ye hayatının sonuna kadar hizmet etti. Hicrî 373 yılında Müeyyidüddeve'nin Cürcan'da vefatından sonra kardeşi Fahrüddeve (ö. 373/983) Ebü'l-Hasan Ali devletin başına geçti ve İbn Abbâd'ın vezirlik görevini onayladı. İbn Abbâd hayatının sonuna kadar Fahrüddeve'nin vezirlik görevinde kaldı.¹⁹ Bu süreçte sarayın tam yetkilisi konumuna geldi.²⁰ İbn Abbâd on sekiz yıl süren vezirlik görevi süresinde meşhur Mu'tezile kelmancısı Kâdî Abdülcebbâr'ı Rey şehrine çağırarak ona kâdîkudâtlık vazifesini verdi.²¹ Tarihî kaynaklar İbn Abbâd ile Kâdî Abdülcebbâr arasında bir arkadaşlık bağının olduğunu aktarmaktadır. Fakat İbn Abbâd vefat ettikten sonra Kâdî Abdülcebbâr'ın onun hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: “Ben ona rahmet okumam, çünkü tövbe etmeden öldü.”²² Bu olaydan sonra Kâdî Abdülcebbâr'ın vazifesinden azledildiği ve hakkında vefasız arkadaş dendiği aktarılmaktadır.²³ Sâhib b. Abbâd, babasıyla aynı tarihte 24 Safer 385 (30 Mart 995) tarihinde Rey şehrinde vefat etmiş ve cenazesi Rey'den İsfahan'a nakledilerek orada defnedilmiştir.²⁴ İbn Abbâd öldüğünde zamanının hiçbir vezirinin görmediği bir saygı ve vakarla karşılandı. Fahrüddeve dahil büyük bir kalabalık cenazesine katıldı. İnsanlar ayağa kalkıp yeri

¹⁶ İlyas Çelebi, “Sâhib b. Abbâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/512-515; Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 6.

¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/229.

¹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/229; Corci b. Habib Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*. (Beyrut : Daru Mektebeti'l-Hayat, 1983), 2/302.

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/229; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/664; Çelebi, “Sâhib b. Abbâd”, 35/512-515.

²⁰ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/664.

²¹ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakati'l-lugaviyyîn ve'n-nihât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, (Kahire : Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1384/1964), 1/450; Metin Yurdagür, “Kâdî Abdülcebbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/103.

²² Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 16.

²³ Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1997), 470.

²⁴ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/663; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/231; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, 1/450; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, 7/469.

öptüler, elbiselerini yırtıp, ağıt yakıp feryat ettiler.²⁵ İbn Abbâd'dan geriye bir kızı ve telif ettiği eserleri kaldı.²⁶

2. 2. İlmî ve Edebî Kişiliği

Nesir alanında, Büveyhî vezirlerinin ünlü simalarından bir olan İbnü'l-Amîd'in yanı sıra ekol olmuş ediplerden biri de Sâhib b. Abbâd'dır. O, nesir sanatında olduğu gibi nazım sanatında da kendi döneminde şöhret kazanmış, kaleme aldığı eserleri sayesinde sonra gelen çağlara ışık tutmuş ediplerden biri olarak tanınmaktadır. Edebiyata ve şiire hâkim olduğu gibi, kelâm, lügat, tarih, filolojiye dair eserler de yazmıştır. İlme çok düşkün olduğu kaydedilmektedir. Hatta taşınması için dört yüz deveye ihtiyaç duyulacak kadar yüklü miktarda kitabı bulunduğu rivayeti aktarılmaktadır.²⁷ Hiç kimsenin yanında toplanmadığı kadar huzurunda ilim ve edebiyat ehli zatların toplandığı ve kendisinden övgüyle bahsettikleri ifade edilmektedir.²⁸ İbn Abbâd, ilimdeki makamı ve sanatının yanı sıra hazır cevap ve nüktedan bir kimse idi. Çalışanlardan biri İbn Abbâd'ın yanında dar bir hücreye hapsedilir. Günlerden bir gün İbn Abbâd çatıya çıkarak hapisteki işçiye bakar. Bu sırada onu gören bu hapisteki işçi yüksek sesle: “فَاطَلَعَ قَرَاهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ”²⁹ “Bakar ve onu cehennemın ortasında görür.” âyetini okuduğunda, İbn Abbâd adama, “إِخْسُؤُوا”³⁰ “Aşağılanmış şekilde kalın orada ve bana hiçbir şey söylemeyin!” âyeti ile karşılık verir.³¹

İbn Abbâd'ın edebiyat alanında göze çarpan en önemli özelliklerinden biri de ifade üslubunun sade ve akıcı bir dilde olmasıdır. Nesir alanındaki anlatım ve hikayelerini seci sanatını kullanarak ifade etmiştir. Kendisi aynı zamanda İbnü'l-Amîd, Ebû İshâk es-Sâbî (ö. 384/994) gibi üçüncü Abbâsî çağının kitabet sanatı ustalarından biri kabul edilmektedir.

Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038) gibi müellifler İbn Abbâd'ı överken kalemlerin onun şanını ortaya koyma hususunda acziyet içine düştüklerini söylemişlerdir. Sâlibî *Yetîmetü'd-dehr*'de, İbn Abbâd'ı adalet ve faziletle vafeder ve bir insanın övülmesini mümkün kılan hangi unsur var ise onların hepsiyle kuşatıldığını ifade eder.³²

İbn Abbâd'ın itikâdi, dinî ve felsefî görüşlerine gelirsek, genel geçer görüş itikadda Mu'tezilî olduğu yönündedir. Farklı bir görüşe göre İbn Abbâd'ın amelde

²⁵ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/703.

²⁶ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 16.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, 7/409; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, 3/173; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/663; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1991), 315.

²⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/229; Suyûtî, *Bugyetü'l-vuât*, 1/450.

²⁹ es-Saffât, 37/55.

³⁰ el-Mu'minûn, 23/108.

³¹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/230.

³² es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, 3/225.

Şâfiî mezhebine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Aktarılan bir başka görüş, İbn Abbâd'ın, Büveyhoğulları gibi Şii olduğu düşüncesidir. İbn Abbâd'ın, Hz. Ali'nin imametine dair övgü içerikli kitap telif etmesi bu yöndeki kanaatleri desteklemektedir. Çağdaşı Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023) onun hakkında Zeydî olduğunu ifade etmiştir.³³ İbn Abbâd'ın Zeydîlik hakkında telif ettiği kitabı ise Ebû Hayyân'ın kanaatini desteklemektedir. Dolayısıyla bu ve benzeri rivayetler İbn Abbâd'ın Mutezilî-Şiî çizgisinde olduğunu göstermektedir. Şevkî Dayf (1910-2005), Seâlib'î'den naklen İbn Abbâd'ın İmamî Şiası ve Mutezile olduğunu kaydetmiştir. İbn Abbâd'ın şiir divânını tahkik ederek yayınlayan Muhammed Hasan Âli Yasin (1931-2006), İbn Abbâd şiirlerinde Şiilik ve Mutezilî ilkelerin bulunduğu dikkat çekmiştir. İbn Abbâd'ın Şiî-Mutezile çizgide olduğunu gösteren kanıtlardan biri onun aşağıdaki beyitlerdeki ifadeleridir. Şöyle der:³⁴

فَمَا اخْتَرْتَ مِنْ دِينٍ تَقُورُ بِهِ فَقُلْتُ إِنِّي شَيْعِيٌّ وَمُعْتَرِيٌّ

Kurtuluşa ereceğin bir din seçtin mi (diye sordular), “ben Şiî ve Mutezileyim” dedim

Bir başka beytinde ise şöyle der:

وَمَنْ كَانَ بِالتَّشْبِيهِ وَالْجَبْرِ دَائِمًا فَإِنِّي فِي التَّوْحِيدِ وَالْعَدْلِ أَوْحَدٌ

Kim teşbih ve cebir inancında ise, ben Tevhid ve Adalet ile Allah'ı birlerim

İbn Abbâd zamanının birçok ünlü âlim ve ediplerinden ilim tahsil etti. Başta babası Abbâd et-Tâlekânî olmak üzere Ebü'l-Fadl Muhammed b. el-Amîd, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris, Ebû Saîd el-Hasen es-Sîrâfî (ö. 368/979), Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil (ö. 350/961), Ebû Bekir b. Miksem (ö. 354/965), Abdullah b. Cafer b. Fâris, Abbâs b. Muhammed en-Nahvî gibi zatlar İbn Abbâd'ın meşhur hocalarıdır.³⁵

İbn Abbâd hakkında tarihi değerlendirmelere dikkat edildiğinde, kendisinin ilim, sanat, edebiyat ve siyasî iktidar imkanlarına sahip olmasına rağmen, döneminin diğer şair ve edipleri gibi nefsine düşkün olmadığı, büyüklük taslamadığı görülür. Âlimlere, çevresine ve arkadaşlarına karşı saygılı ve vakarlı bir kimse olarak bilinir. Bir defasında tanımadığı biri İbn Abbâd'ın yanına girdiğinde, İbn Abbâd, “Kimin babasıdır?” diye sorar, adam şöyle der:

وَتَتَّفِقُ الْأَسْمَاءُ فِي اللَّفْظِ وَالْكُنَى كَثِيرًا وَلَكِنْ لَا تَلَاقِي الْخَلَائِقُ

Çoğu zaman isimler ve künyeler birleşse de insanlar bir araya gelemezler

³³ İbn Hacer el-Askalâni, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, *Lisânu'l-mizân* (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423), 137.; Çelebi, “Sâhib b. Abbâd”, 35/512-515.

³⁴ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabi* (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1960), 5/660.

³⁵ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Askalâni, *Lisânu'l-mizân*, thk. Dâiretü'l-Muarrif en-Nizâmiyye, (Beirut: Müessesetu'l-A'lemî, 1390/1971), 1/413; Âli Yasin Şeyh Muhammed Hasan, *Divânü's-Sâhib b. Abbâd* (Kum: Müessesetu Âli Muhammed, 1412), 8.; Ali Bulut, *Belagât terimleri sözlüğü*. (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2015), 17.; Suyûtî, *Bugyetü'l-vuât*, 1/450.

Adamın ne söylediğini anlayan İbn Abbâd, “Buyur otur ey Ebü’l-Kâsım” diyerek karşılık verir.³⁶ İbn Abbâd’ın dostlarına söylemiş olduğu: “نَحْنُ بِالنَّهَارِ سُلْطَانٌ وَبِاللَّيْلِ إِخْوَانٌ”, “Biz gündüzleri sultan, geceleri ihvanız”³⁷ sözü onun çevresine karşı saygılı olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2. 3. Eserleri³⁸

Büveyhoğulları ilme ve edebiyata çok önem göstermişlerdir ve bu ihtimamın doğal sonucu olarak dönemin vezirleri eserleri ve mektupları ile tarihe iz bırakmışlardır. Sâhib b. Abbâd, Büveyhî vezirleri arasında en çok eser yazan vezirlerden biridir. Telif ettiği eserlerinin sayısı bakımından hocası İbnü’l-Amîd’i geride bırakmıştır. İbn Abbâd’ın kelâm, şiir, edebiyat ve tarih alanında kaleme aldığı eserleri hem kendi dönemi hem de sonraki dönemler için sayılan seçilen pek kıymetli eserler arasında yer almaktadır.

2. 3. 1. Şiir, Dil ve Edebiyat Alanındaki Bazı Eserleri

1. *el-Muhîr fi’l-luga*. On ciltten³⁹ oluşan kitap, sözlük harfleri sırasına göre düzenlenmiş olup, zengin kelimeler içermektedir. Ancak şevâhidi az olan bir sözlüktür.⁴⁰ Dil araştırmalarında, tarih ve terâcim kitaplarında, biyografi ve tabakâtlarda sıkça atıfta bulunulan bir eserdir.⁴¹ Birinci baskısı iki cilt halinde Beyrut’ta, Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn tarafından tahkik edilerek, 1414/1994 yılında neşredilmiştir.

2. *Kitâbu Dîvâni resâilih ‘aşru mücelledât*. Ebû Hayyân et-Tevhîdî otuz cilt olduğunu, Yâkut el-Hamevî ise *Mu’cemü’l-üdebâ*’sında on cilt olduğunu kaydetmiştir. Eserin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmamış olsa da risalelerinden bazı seçmeler Abdülvehhâb Azzâm ve Şevki Dayf tarafından *Resâilü’s-Sâhib b. Abbâd* adı altında 1947 yılında Kahire’de neşredilmiştir.⁴²

3. *Kitâbü’l-Vakf ve’l-ibtidâ*. İbn Abbâd’ın ilk eserlerinden biri hatta ilki olduğu aktarılmaktadır. Yazdıktan sonra Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî’ye (ö. 328/940) sunmuştur. İbnü’l-Enbârî *Tabakâtü’l-üdebâ*’sında, İbn Abbâd’ın bu kitabı gençliğinin ilk baharında telif ettiğini ve alanla ilgili yetmiş kitabı inceledikten sonra kaleme aldığını belirtmiştir.⁴³

³⁶ el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Udebâ*, 2/669.

³⁷ el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Udebâ*, 2/669; es-Seâlibî, *Yetîmetü’l-dehr*, 3/38.

³⁸ Cemâlüddîn Ali b. Yusuf Kîfî, *İnbâhu’r-ruvât alâ enbâhi’n-nuhât*, nşr. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru’l-Fikr el-Arabî, 1986), 238.

³⁹ el-Hamevî eserin on cilt olduğunu söylerken, İbn Hallikân yedi ciltten oluştuğunu kaydetmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/230; el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Udebâ*, 2/698; Kîfî, *İnbâhu’r-ruvât*, 1/236.

⁴⁰ Çelebi, “Sâhib b. Abbâd”, 35/515.

⁴¹ es-Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîr fi’l-luga*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, (Beyrut: Âlemü’l-Kutub, 1414/1994), 1/9.

⁴² Halîl Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 118-119.

⁴³ Halîl Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 115; Ebü’l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahman b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Nüzhetü’l-elibbâ fi tabakâti’l-üdebâ*, thk. İbrahim es-Sâmirâi, (Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, 3. Baskı, 1405/1985), 240.

4. *Kitâbü'l-Kâfi fi'r-resâil*. Bu kitap, İbn Abbâd'ın risalelerinden oluşan kitabı değil, muhtemelen kitabet sanatı, çizimleri ve edebiyata dair bir eserdir. Muhtemelen bu kitap, *Keşfü'z-Zunûn* sahibi Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657), "İbn Abbâd'ın on beş bölümden oluşan yazı ve mektup sanatları üzerine yazılan risalesidir" dediği eseridir.⁴⁴

5. *Kitâbü'l-Keşf 'an mesâvi'i şî'ri'l-Mütenebbî*. İbn Abbâd'ın bu risalesinde İsfahan'a çağırıldığı Mütenebbî (ö. 354/965) ile yaptığı konuşmaları, Mütenebbî'nin yanlışlarını, hatalarını ve yanlıgılarını içeren imalı, alaylı konuşmalar bulunmaktadır. Yaşının az olmasına rağmen kendisinin Mütenebbî'den daha becerikli olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. İbn Abbâd bu risaleyi yazdığı sırada Kadı Abdülaziz el-Cürcânî de *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husumih* adlı eserini kaleme almıştır.⁴⁵

6. *el-İknâ' fi'l-arûz ve tahrîci'l-kavâfi*. (İbrahim Muhammed Ahmed el-İkdâvî, Dârü'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1407/1987)

7. *Kitâbu Cevhereti'l-cemhera*. Bu eser, İbn Düreyd'in (ö. 321/933) *el-Cemhere*'sinin muhtasarıdır.⁴⁶

8. *el-Fark beyne'd-dâd ve'z-zâ* (nşr. Mektebetü'n-Nahda, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1377/1958).

9. *er-Rûznâme*. (nşr. Mektebetü'n-Nahda, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1385/1965).⁴⁷

2. 3. 2. Kelâm'a Dair Bazı Eserleri

1. *el-İbâne 'an mezhebi Ehli'l-'adl bi'l-hücece el-Kur'an ve'l-'akl*. İbn Abbâd bu eserinde Mu'tezile'nin "adl" esasını temellendirmeye ve muhalif fırkalara cevap vermeye çalışmaktadır. (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1383/1963.)⁴⁸

2. *et-Tezkire fi'l-usûli'l-hamse* (nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1373)⁴⁹

3. *Kitâbü Muhtasar esmâillâhi te'âlâ ve sıfâtihi*. Bu eserde yine müellif Mu'tezile'nin sıfat ve zât konusundaki görüşünü anlatmaktadır.⁵⁰

4. *Kitâbü'z-Zeydiyye*. Müellif bu eserde Zeydiyye mezhebinden, imametle ilgili görüşlerinden bahsetmektedir. (thk. Nâcî Hasan, 1. Baskı, nşr. Dârü'l-Arabiyyeti'l-Mevzû'ât, Bağdat, 1986.)⁵¹

⁴⁴ Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 121; Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*, nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî, Merkez Dirâsâti'l-Mahtûtâti'l-İslâmiye, 1443/2021), 4/195.

⁴⁵ Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 123; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁴⁶ Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 128.

⁴⁷ es-Sâhib b. Abbâd, *er-Rûznâme*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, (Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1385/1965).

⁴⁸ Çelebi, "Sâhib b. Abbâd", 35/512-515;

⁴⁹ Çelebi, "Sâhib b. Abbâd", 35/515.

⁵⁰ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698; İbn Hallikân, *Vafeyât*, 1/230.

5. *Kitâbü'l-İmâme fî tafdüli 'Alî b. Ebî Tâlib ve taşhîhi imâmeti men tekaddemeh.* Yazar bu eserde Hz. Ali'nin imametinden, faziletlerinden ve menkıbelerinden bahsetmektedir.

6. *Kitâbü'l-A'yâd ve fazâili'n-nevrûz.*⁵²

7. *Kitâbü'l-Kadâ ve'l-kader.*⁵³

8. *Kitâbu Nehci's-sebîl fi'l-Usûl.*⁵⁴

2. 3. 3. Tarihle İlgili Eserleri

1. *Kitâbü'l-vüzerâ.*⁵⁵

2. *Kitâbu Târihu'l-mülk ve'htilâfü'd-düvel.*⁵⁶

3. *'Unvânü'l-ma'ârif ve zikrû'l-halâif.* (nşr. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1385/1966).⁵⁷

4. *Kitâbü'l-Vüzerâ.*⁵⁸

5. *Kitâbu Ahbâr Ebi'l-'Aynâ.*⁵⁹

2. 4. İbn Abbâd'ın Risalelerinin Muhtevası

Sâhib b. Abbâd'ın risaleleri, Ebû Bekr el-Hârizmî (ö. 383/993), Bedüzzamân el-Hemedânî'nin (ö. 398/1008) ihvânîyyât risaleleri gibi değil, tarihi ve edebi değeri olan divan risaleleridir. Bu risalelerin tarihî boyutu, Büveyhoğulları savaşlarını, Büveyhî hükümdarlarını, komutanlarını ve kadılarının isimlerini ihtiva etmektedir. Bunun yanı sıra Büveyhî hanedanının idârî açıdan toplumsal ve siyasi yöntemlerinin tasvirini içeren önemli tarihi belgelerdir.⁶⁰

İbn Abbâd risalelerinin önemli tarihî belgeler olduğunu söyledik çünkü, Büveyhoğulları'nın tarihi hakkında kaleme alınan Ebû İshâk es-Sâbî'nin (ö. 384/994) *Kitâbü't-Tâcî* eseri, torunu Hilâl b. el-Muhassin'in (ö. 448/1056) *Târihü'l-kebîr* adlı eserin çok az bir kısmı dışında günümüze ulaşmamıştır. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470) gibi tarih yazarlarının Büveyhoğulları hakkındaki rivayetlerine gelince bunlar, dönemin tüm siyasi ve toplumsal ayrıntılarını

⁵¹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698; Sâhib b. Abbâd, *Kitâbü'z-Zeydiyye*, thk. Nâcî Hasan (Bağdat: Dâru'l-Arabiyyeti'l-Mevsû'ât, 1986).

⁵² el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁵³ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁵⁴ Al-Sâhib b. Abbâd, *Promoter of Rational Theology: Kitâb Nahj al-sabîl fi'l-usûl*, thk. Wilferd Madelung ve Sabine Schmidkte, (Berlin: Leiden, 2017), 25; el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁵⁵ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁵⁶ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698; Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 128.

⁵⁷ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁵⁸ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698; Halil Merdem Bek, *es-Sâhib b. Abbâd*, 127.

⁵⁹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/698.

⁶⁰ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 16.

içermemektedir.⁶¹ Bu nedenle Büveyhîler dönemine dair yayınlanan her tarihî siyasi belge büyük fayda sağlamaktadır ki, devlet siyasetinin içinde bulunan İbn Abbâd gibi bir şahsiyetin risaleleri bu açıdan önem arz etmektedir.

İbn Abbâd'ın tarihi risâlelerinde Büveyhîlerin Şiiliğe açık çağrıda bulunduğu dair bir emareye rastlanmamaktadır. Fakat İbn Abbâd risalelerini incelerken pek çok yerde onun Mutezilî düşünceyi tebliğ ettiği hususu göze çarpmaktadır.⁶² Örneğin, on yedinci bölümdeki iki risalesinde İbn Abbâd'ın farklı beldelere davetçiler göndererek insanları Mutezile mezhebine girmeye çağırdığı açık ifadelerle geçmektedir. Onlardan birinde şöyle der:⁶³

كَانَ هَذَا الْبَلَدُ مِنَ الْبِلَادِ الْمُسْتَعْلَقَةِ عَلَى أَهْلِ عَدْلِ اللَّهِ وَتَوْحِيدِهِ، وَالتَّصَدِيقِ بِوَعْدِهِ وَوَعْدِهِ، هَذَا وَفِي فُقَهَائِهِ وَفُورٍ، وَفِي الْفَضْلِ بِهِ ظُهُورٌ...

“Bu belde, adalet ve tevhid ehline, Allah'ın va'd ve va'îdini tasdik edenlere kapalı beldelerden idi. Bu beldenin fakihlerinde bolluk vardır ve fazilet onunla ortaya çıkmıştır...”

Sâhib b. Abbâd'ın edebî risaleleri, edebî üsluplara uyarlanması zor konuları ele aldığı için, tarihî risalelerinden daha fazla değere sahiptir. İbn Abbâd'ın risaleleri, hamdele, salvele ve bazen dua ile başlar, bazen de dua ile biter. Müellif genellikle risalelerinde döneminin devlet erkanını dönemin halifesinin belirlediği lakaplarla, Müeyyidüddeve veya Rüküddevle şeklinde anar, Adudüddeve hakkında ise Meliküseyyid veya Melik Şâhenşâh unvanı kullanır.⁶⁴ İbn Abbâd bazen risalelerini fazla uzatmadan dua ile bitirir, bazen de fetihlerle ilgili açıklamalarında itnâb⁶⁵ yapar. Örneğin, fetihler bölümünün sekizinci risalesinde yaklaşık yirmi satıra kadar duayı uzatır. Bazen kendisini “efendisinin kölesi” olarak ifade etmesi, küçük düşürmek veya gerçek kölelik anlamında değil, devlet erkanlarına olan saygı ve sevgisinden ötürüdür.⁶⁶ Farsçası iyi olduğu için İbn Abbâd risalelerinde Arapçanın yanı sıra, vergi ve toprak sulama ve benzeri konularda Farsça lafızlar kullanması da dikkat çekicidir.⁶⁷

Risalelerinde çağının yaygın üsluplarından seci ve bedî sanatlarına fazla önem gösterdiğini aktaran Ebû Hayyân, İbn Abbâd'ın seci sanatına düşkünlüğünü şu ifadeleriyle dile getirmiştir:

⁶¹ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 18; a.mlf., *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/661.

⁶² Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 20.

⁶³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 5/661.

⁶⁴ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 22.

⁶⁵ İtnâb: “insanların alışık olduğu lafızlardan daha fazla lafızla, fakat haşve ve tatvile kaçmaksızın maksadı ifade etmektir.” Bkz. Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 273.

⁶⁶ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 22.

⁶⁷ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 76, 91.

“(İbn Abbâd) ciddi olsun ve şaka olsun konuşma ve söylemlerinde seci yapardı. Bu beldelerde gördüğümüz, karşılaştığımız herkesten daha fazla seci sanatına düşküdü.”⁶⁸

Seci sanatına olan tutkusunu kendi hocası İbnü'l-Amîd ise şöyle ifade eder:

“İbn Abbâd, bulunduğumuz Rey'den ayrılıp, evi olan Ramîn'e doğru İsfahan'a gitti. Burası şehir gibi bir köydür. Orayı geçip, suyu bol tuzlu olan köye ulaştı. Bize de şunu yazdı:

كِتَابِي هَذَا مِنَ النَّوْبَهَارِ، يَوْمَ السَّبْتِ فِي نِصْفِ النَّهَارِ

Bu mektubum Nevbahar'dandır, cumartesi günortasındandır”⁶⁹

İbn Abbâd risalelerinde özellikle Kur'ân-ı Kerim'den iktibaslar yapmaya özen göstermiştir. Kur'ân'daki kelime ve ibarelerden alıntı yaparak, bunları kendi sözlüğüne eklemekten zevk duymaktadır. Risalelerindeki bölümleri Kur'ân'dan bir âyetle bitirdiğini görüyoruz. Kur'ân'dan alıntılama yaptığı gibi bazen de atasözleriyle ve şiirle iktibas yapmaktadır.⁷⁰ Çağdaş edebiyatçılardan Ali el-Cârim iktibas örnekleri arasında İbn Abbâd'a ait şu şiir parçasını zikretmiştir:⁷¹

رُبَّ بَخِيلٍ لَوْ رَأَى سَائِلًا لَطَنَّهُ رُغْبًا رَسُولَ الْمُنُونِ

لَا تَطْمَعُوا فِي التَّرْرِ مِنْ نَيْلِهِ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ

Nice cimriler vardır ki, bir dilenci görürse korkar onu ecel elçisi sanır

Ondan gelecek az bir şeye gönül bağlama, halbuki size vadedilen şey ne kadar da uzak!

Yukarıdaki şiirin son dizesindeki “هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ” ifadesi ile İbn Abbâd, Mümin sûresinin 36. âyeti ile iktibas yapmıştır.

İbn Abbâd risaleleri incelendiğinde onun seci ile hemhal olduğu ve nadiren bu durumdan kaçındığı görülür. Ayrıca cümleleri uzatması, onları bedi sanatları ile özellikle cinâs, iktibas, teşbih ve istiare ile süslediği belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. İbnü'l-Amîd'in seci ve bedi sanatlarına olan iştihakını daha da geliştirerek devam ettiren İbn Abbâd, hocası İbnü'l-Amîd ile Büveyhî vezirleri arasında en büyük iki edip sayılmaktadır. Ne var ki İbnü'l-Amîd'in risalelerinin tamamı günümüze kadar ulaşmamıştır.⁷²

⁶⁸ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/678; Şevkî Dayf, *el-Fen ve mezahibuhu fi 'ş-şi'ri'l-Arabi* (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1976), 214.

⁶⁹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 2/683; Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 24-25; Şevkî Dayf, *el-Fen ve mezâhibuh fi 'n-nesri'l-Arabi*, 215.

⁷⁰ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 25.

⁷¹ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâziha* (Kahire: Mektebetü 'İlmi'l-Hadis, 2005), 329.

⁷² H. Merdem Bek, *İbnü'l-Amîd*, (Dımaşk: Mektebetü Arafe, 1931), 44.

Sâhib b. Abbâd, kendi çağında da sonraki çağlarda belâgat alanında ünlü zatlardan biri olarak tanınmıştır. Seâlibî'nin onun hakkındaki şu ifadesi ne kadar da doğrudur:⁷³

“O, doğunun kaynağı, tarihin ihtişamı, zamanın başı, adaletin ve iyiliğin pınarıdır. Yarattımsın övüldüğü her şeyle onu övmekte bir sakınca yoktur. Belagatte büyüleyici ve neredeyse mucize denilecek bir seviyedeydi.”

3.1. Sâhib b. Abbâd *Risâleler*'inin Üçüncü Bölümünde Geçen Emân Risâlesi ve Risâledeki Bedî Sanatlar

3.1.1. Risalenin Metni ve Tercümesi

فِي الْأَمَانِ وَالْأَيْمَانِ وَالْمَوَاقِفَاتِ وَالْمَنَاشِيرِ وَمُرَعَاةِ الْكَبِيْسَةِ مِنَ السَّنِينِ وَمَا يَجْرِي مَجْرَاهُ

1- *Eman (güvenlik), yeminler, duraklar, belgeler, yılların dikkatle izlenmesi ve buna benzer şeyler hususunda bir risale*⁷⁴

هَذَا كِتَابٌ مِنْ مَوْئِدِ الدَّوْلَةِ أَبِي مَنْصُورِ بْنِ رُكْنِ الدَّوْلَةِ لِفُلَانٍ وَفُلَانٍ. إِنَّا لَمَّا نُوِّرُهُ فِي وَفْدِ اللَّهِ مِنْ حَاجِجِ بَيْتِ اللَّهِ صِبْيَانَةً تَكْتَفُهُمْ وَتَحْرُسُهُمْ، وَجِمَايَةً تَتَعَمَّدُهُمْ وَتُخَصُّهُمْ، وَرَفَقًا بِهِمْ صَادِرِينَ وَوَارِدِينَ، وَاشْبَالَا عَلَيْنِهِمْ ذَاهِبِينَ وَعَائِدِينَ، رَأَيْنَا تَفْوِيضَ رِعَايَةِ حَجَاجِ الرِّيِّ وَالْمُنْصَمِينَ مَعَهُمْ إِلَيْكَ، وَالْإِعْتِمَادَ فِي تَدْبِيرِهِمْ تَسْيِيرِهِمْ عَلَيْكَ، لَمَّا عُرِفَ مِنْ سَدَادِ مَدَهَبِكَ وَجَمِيلِ غِنَائِكَ فِي الْمَعْصُوبِ بِكَ، فَتَوَلَّ ذَلِكَ مُؤَدِّيَا حَقِّ الْأَمَانَةِ فِيمَا اسْتَرْعَيْتَهُ، وَفَرَضَ النُّصْحَ فِيمَا اسْتَكْفَيْتَهُ، وَتَوَخَّ مِنَ الْإِحْسَانِ إِلَى هَذِهِ الرُّفْقِ مَا يُجْزَلُ حُطُوطَهَا مِنْ الْجِمَايَةِ، وَتَغْتَمِدُهَا بِفَضْلِ الرَّعَايَةِ. وَسِرُّهَا سِرٌّ لَا يَجْهَدُهَا تَعَجُّلاً، وَلَا يُفَوِّتُهَا الْمَنَاسِكَ تَمَهُّلاً، وَأَحْسِنِ التَّوَقُّفَ عَلَى الضَّعِيفِ وَالرَّاجِلِ، وَالْفَقِيرِ وَالْمُزْمِلِ، وَالْمُبْدِعِ بِهِ وَذَوِي الْمَرَضِ.

وَتَوَخَّ فِي الْجَمَاعَةِ أَفْسَحَ الْمَنَازِلِ، وَرَدُّ بِهِمْ أَعْدَبَ الْمَنَاهِلِ، وَكُنْ شَفِيقًا عَلَى أَمْوَالِهِمْ، وَرَفِيقًا بِهِمْ فِي أَحْوَالِهِمْ. وَأَعْرِضْ هَذَا الْمَنْشُورَ فِي الْمَسَالِكِ الَّتِي تَقْطَعُهَا، وَالْمَرْصَدَ الَّتِي تَرُدُّهَا، لِئَعْلَمَ تَقْلِيدُنَا إِيَّاكَ مَا قَلَّدْنَاكَ، وَتَوَثَّرَ مِنْ فِي جُمْلَتِكَ بِالْعِنَايَةِ فِي مَتَوَجِّهِكَ وَمَعْرَاكَ، وَتُقْصِرَ الْأَبْوَاعَ مِنْ مَضَارَّتِكَ، وَتُحَسِّمَ الْأَطْمَاعَ عَنْ هَضِيمَتِكَ. وَاللَّهُ وَلِيُّ تَوْفِيقِكَ فِي مَصَارِفِ الْأَحْوَالِ، وَتَأْيِيدُنَا فِي مَجَارِي الْأَقْوَالِ وَالْأَفْعَالِ، عَلَيْهِ نَعْوَلُ، وَإِلَيْهِ نَفُوضُ، وَهُوَ حَسْبُنَا وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.

Bu, Müeyyidüddeve Ebû Mansur b. Rüküddevle'den falanca, falanca ve falancaya olan bir mektuptur. Biz, Beytullah'ı ziyaret eden hacılar arasından Allah'ın heyeti için, güvenliğin sağlanması, onların korunması, barınması hususunda onları kuşatacak özel bir ilgi gösteririz. Gidiş-dönüşlerinde refakatçi olur, onlara iyi davranırız. Rey hacılarının ve onlara katılanların liderliğinin sana emanet edildiğini ve onların idaresinin ve gözetiminin sana tevdi edilmesini düşündük. Himayenizde olanlara karşı güzel davranışınız ve hakkaniyetiniz belli olunca, sana emanet edilenlerin hakkını eda et, yeterli gördüklerine nasihati emret, korunması gereken ve lütufla desteklenenlerden refakatini yaptığın kişilere karşı iyilik yapmaya niyetlen. Onlar ile acele etmeden, hac ibadetlerini aksatmayacak şekilde yavaş yavaş yürü. Zayıflara, sakatlara, yoksullara, dullara, yaralı ve hastalığı olanlar karşı dikkatli ol.

⁷³ es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, 3/225.

⁷⁴ Abdülvehhâb Azzâm ve Şevkî Dayf, *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*, 59-60.

Topluma geniş mesken imkânı sağla, onları en tatlı pınarlara ulaştır, mallarına karşı merhametli davran, hallerine karşı yumuşak ol. Bu mektubu gittiğiniz yollarda ve vardığınız duraklarda gösterin. Böylece sana verdiğimiz vazifeyi herkes bilsin. Sen ve seninle birlikte olanlar, gideceğin yer ve hedefte özel ilgi görsün, zararın önlenmesi için önünüzdeki engeller kısalsın, haksız talep ve arzular giderilsin. Her konuda Allah sana yâr olsun, söz ve amellerimizde yardımcımız olsun. Dayanağımız O'dur, işlerimizi O'na havale ediyoruz. O bize yeter ve ne güzel vekildir.

3.1.2. Risalenin Metni ve Tercümesi

وَلَهُ كِتَابٌ أَمَانٌ

2- Emân Mektubu

هَذَا كِتَابٌ مِنْ مُؤَيِّدِ الدَّوْلَةِ لِفُلَانٍ. إِنَّهُ أَنْهَى مَا اضْطَرَّكَ إِلَى الْحَالِ الَّتِي رَكِبْتَهَا وَالْحُطَّةَ الَّتِي اخْتَقَبْتَهَا، وَالتَّمَّاسِكَ مِنْ نَظَرِنَا مَا يُثَبِّتُ قَدَمَكَ، وَمِنْ أَمَانِنَا مَا نَتَلَا فِي بِهِ فَرَطُكَ، فَأَنْتَ مَتَى سَلَّمْتَ الْقَلْعَةَ إِلَى ثِقَاتِنَا وَوَرَدْتَ حَضْرَتَنَا، أَوْ أَيْنَ اخْتَرْتَ مِنْ بِلَادِ مَمْلَكَتِنَا، أَمِنْ بِأَمَانِ اللَّهِ – عَزَّ وَجَلَّ – وَأَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ – صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – وَأَمَانِنَا الْمَقْرُونُ بِالْوَفَاءِ، الْمَعْرُوفُ حُكْمُهُ فِي الدَّهْمَاءِ، وَلَكَ عِنْدَنَا تَجْدِيدُ الْإِصْطِنَاعِ وَسُنِّيُ الْإِقْطَاعِ، لَا نُوَاخِذُكَ بِجَرِيرَةٍ تَقَدَّمْتَ، وَلَا جَرِيمَةٍ سَلَفَتْ. وَعَهْدُ اللَّهِ بِدَالِكَ مَبْدُولٌ وَعَلَيْهِ مَأْخُودٌ وَاللَّهُ حَسْبُنَا وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

Bu, Müeyyidüddeve'den falancaya gönderilen bir mektuptur. Gerçek şu ki, seni içine sürükleyen durumu ve üstlenmek zorunda kaldığın planın sona erdirildiğini belirtmek isterim. Aynı zamanda bizim nazarımızdaki tutumun, adımlarını sağlamlaştıracak, güvencemiz ise hatalarını telafi edecektir. Kaleyi yetkililerimize teslim edip huzurumuza yahut topraklarımızın dilediğin bir yerine geldiğin zaman, Allah'ın (ac), Resûlullah'ın (sav) güvencesinde ve herkese malum olan sadık ve halk arasında hükmü bilinen güvencemiz altına girmiş olursun. Bundan sonra bizim indimizde yeni bir konumun ve görevin vardır ve daha önce işlediğin herhangi bir günahtan ve suçtan ötürü seni sorumlu tutmayacağız. Allah'ın bu konudaki vaadi geniştir, O dilediğini sorumlu tutandır. Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.

3.2. Risalelerde Yer Alan Bedî' Sanatı Örnekleri

1. Risaledeki Bedî' Sanatları

İktidâb Sanatı Örneği

İbn Abbâd, risâlelerine genelde iktidâb sanatı örneğiyle başlangıç yapar. Bir şair veya yazarın, ilk sözünden sonra herhangi bir münasebet kurmaksızın doğrudan maksada geçmesine iktidâb sanatı denir.⁷⁵ Burada da müellifin, “هَذَا كِتَابٌ” ifadesi ile risaleye başlangıç yapması tahallusa yakın iktidâb sanatı örneğidir:

هَذَا كِتَابٌ مِنْ مُؤَيِّدِ الدَّوْلَةِ لِأَبِي مَنْصُورِ بْنِ رُكْنِ الدَّوْلَةِ

⁷⁵ Bkz. Ali Bulut, *Bedî' İlmi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 311; Hatîb el-Kazvîni Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga* (Kahire, t.y.), 2/433.

“Bu, Müeyyidüddeve Ebû Mansur b. Rükñüddeve’den falanca, falanca ve falancaya olan bir mektuptur.”

Seci Sanatı Örnekleri

Terim olarak iki veya daha fazla ibarede fasıla sonlarının aynı olmasıdır. Bir harfte seci olabileceği gibi, birden fazla harfte, bir kelime veya birden fazla kelimedede meydana gelebilir. Nesirdeki seci şiirdeki kafiyeyle tekabül etmektedir.⁷⁶ Seci konusunda fâsılanın yer aldığı cümleye *fıkra/karîne*, fıkradaki son kelimeye *fâsıla*, kafiyeyle son harfine *revî*, beytin ilk mısrasına *sadr*, ikinci mısrasına *acüz* denir.⁷⁷ İbn Abbâd’ın “*Emân risalesi*”inde geçen aşağıdaki örnekleri seci sanatı açısından ele almaya çalışalım:

Fıkra / Karîne: *وَحَرَسَهُمْ وَتَكَفُّهُمْ وَصِيَانَهُ تَكْتَفُهُمْ وَتَحْرُسُهُمْ* ve *وَحِمَايَةَ تَتَعَمَّدُهُمْ وَتَخْصُصُهُمْ* cümleleri fıkra veya karînedir. Yine, *وَلَا يُفَوِّتُهَا الْمَنَاسِكُ تَمَهُلاً* ve *وَبِسِرِّهَا سَيْرًا لَا يَجْهَدُهَا تَعَجُّلاً* cümleleri fıkra veya karînedir. Aynı şekilde risâlenin ikinci paragrafında yer alan, *وَتَوَخَّجَ فِي الْجَمَاعَةِ أَفْسَحَ* ve *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ* cümleleri fıkra veya karînedir.

Fâsıla: *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ*; *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ*; *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ*; *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ* kelimeleri fâsıladır.

Revî: *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ* kelimelerinin sonundaki (ة), *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ* kelimelerinin sonundaki (ل), *وَالْمَنَازِلِ* ve *وَالْمَنَازِلِ* kelimelerinin sonundaki (ل) harfi revîdir.

Tıbâk Sanatı Örneği

Sözlükte uygunluk manası içeren tıbâk, terim olarak anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede uyum içinde yer almasıdır. Gece – gündüz, siyah – beyaz, güzel – çirkin yaşatmak – öldürmek gibi birbirine zıt kelimeleri bir ibarede toplamak tıbâktır.⁷⁸

Sâhib b. Abbâd’ın “*Emân Risâlesi*”inde geçen aşağıdaki kelimeler arasında tıbâk sanatının olduğunu görürüz:

صَادِرِينَ “gidenler - dönenler”, *ذَاهِبِينَ - عَائِدِينَ*, “kaviller - ameller”, *الأقوال - والأفعال* “gelenler - gidenler”, *والفقر - والضعيف* “zayıf – fakir”.

Mukâbele Sanatı Örneği

Karşılaşmak, karşılamak anlamlarında kullanılan mukâbele, terim olarak bir ifadede birbirine karşıt olmayanları zikrettikten sonra aynı sıraya göre bulunan kelimelerin karşıtlarını zikretmektir. Mukâbele’yi tıbâk sanatı içinde zikredenler de vardır.⁷⁹

⁷⁶ Bkz. Ali Bulut, *Belâgat terimleri sözlüğü*, 429; İsmail Durmuş, “Seci”, 36/273-274.

⁷⁷ Ali Bulut, *Bedî’ İlmî*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 238.

⁷⁸ Bkz. Ali Bulut, Ali Bulut, *Belâgat terimleri sözlüğü*, 562.

⁷⁹ Bkz. Ali Bulut, *Belâgat terimleri sözlüğü*, 336; Kazvîni, *İzâh*, 2/341.

*Emân Risalesi'*ndeki mukâbele sanatı örneği:

Risâlede geçen, لَا يَجْهَدُهَا تَعَجُّلاً - لَا يُقَوِّئُهَا تَمَهُّلاً “onlarla acele etmeksizin, hac ibadetlerini aksatmaksızın” ifadesinde mukâbele sanatı vardır.

Cinas Sanatı Örneği

Manaları farklı, söyleyiş veya yazılışları aynı ya da benzer iki lafzın bir arada kullanılmasıdır. Cinasa bu ismin verilmesinin sebebi her iki lafızdaki harflerin aynı cinsten olmasıdır. Lafızlar arasındaki benzerlikler, harflerin türü, sayısı, hareke ve sükûnu ve sırası açısından olur.⁸⁰ İbn Abbâd risâlelerinde karşılaşılan bir başka bedî sanatı cinastır. Müellifin *Emân Risalesi'*nde yer alan aşağıdaki kelimelerde cinas sanatı vardır:

وَالرَّاجِلِ - وَالْمُزْمِلِ ، نَعْوَالٍ - نُفُوضٍ ، مَصَارِئِكَ - هَضِيمَتِكَ - تَوْفِيقُكَ ، مَصَارِفِ الْأَحْوَالِ - مَجَارِي الْأَقْوَالِ ، مَبْدُولٍ - مَأْخُودٍ ، الْأَصْطِنَاعِ - الْإِقْطَاعِ ، جَرِيرَةٍ - جَرِيمَةٍ

Müvâzene Sanatı Örneği

İki fasılının sadece vezin yönünden aynı olmasıdır. Bazı kaynaklarda *mütevâzin seci* adıyla da geçmektedir. Ancak iki cümledeki revî harfleri farklı olduğu için müvâzene sanatı seciye dahil edilmez.⁸¹ İbn Abbâd'ın risâlelerinde müvâzene sanatı örneklerinde de rastlanmaktadır. Örneğin: مصَارِفِ الْأَحْوَالِ ile مَجَارِي الْأَقْوَالِ ifadeleri arasında müvâzene sanatı vardır.

2. Risaledeki Bedî Sanatları

Seci Sanatı Örneği

Bu risalede geçen, إِنَّهُ أَنْهَى مَا اضْطَرَّكَ إِلَى الْحَالِ الَّتِي رَكِبْتَهَا وَالْحُطَّةَ الَّتِي احْتَقَبْتَهَا cümlesi, وَوَرَدَتْ حَضْرَتَنَا، أَوْ أَيْنَ احْتَرْتِ cümlesi، وَمِنْ أَمَانِنَا مَا نَتَلَفِّي بِهِ فَرْطُكَ cümlesi، وَلَا جَرِيمَةٍ سَلَفْتِ cümlesi، وَوَأَخَذْتُكَ بِجَرِيرَةٍ تَقَدَّمْتِ، cümlesi fıkra veya karînedir.

Fâsıla: وَوَأَخَذْتُكَ بِجَرِيرَةٍ تَقَدَّمْتِ، ;ممكتنا ve حضرتنا ; فَرْطُكَ ve قدمك ; احتقبتنها ve ركبتهها ; وَوَأَخَذْتُكَ بِجَرِيرَةٍ تَقَدَّمْتِ kelimeleri fâsıladır. Bu kelimelerin sonundaki harfler ise revîdir.

Müşâkele Sanatı Örneği

Sözlükte iki şeyin benzeşmesi ve uyuşması anlamına gelen müşâkele, terim manasıyla, bir anlamı, aynı lafzın önce bir anlamda daha sonra başka bir anlamda ifade etme sanatıdır. Müşâkele örneklerinin çoğu mecaz-ı mürsel ve istiâreye de dahildir.⁸²

İbn Abbâd'ın *Emân Risalesi'*nde karşılaştığımız bir başka edebî sanat örneği müşâkeledir. Örneğin risalede geçen, وَأَمَانَ رَسُولِ اللَّهِ - وَأَمَانِنَا “Allah'ın

⁸⁰ Bkz. Ali Bulut, *Belâgat terimleri sözlüğü*, 63; Kazvîni, *Îzâh*, 2/382.

⁸¹ Bkz. Kazvîni, *Îzâh*, 2/398; Ali Bulut, *Belâgat terimleri sözlüğü*, 394.

⁸² Bkz. Belâgat terimleri sözlüğü, 388.

güvencesinde, Peygamber'in güvencesinde ve bizim güvencemizde" ifadelerinde güvence lafzı aynı olmasına rağmen izafet edildiği şeye göre farklılık içermektedir ki buna müşâkele sanatı denilir.

Hüsn-i intihâ Sanatı Örneği

Bir şair veya yazarın eserini kulağa hoş gelen, kapalılıktan uzak, anlamı düzgün ve uygun sözlerle sona geldiğini ifade ederek eserini sonlandırmasıdır.⁸³ İbn Abbâd'ın risâlelerinin son kısmında karşılaşılan bedî sanatlarından biri de hüsn-i intihâ'dır. Müellif bazı risalelerini Allah'a övgü, tevekkül, hamd ederek bitirmektedir. Aşağıdaki örnekte hüsn-i intihâ sanatı vardır:

وَعَهْدُ اللَّهِ بِدَائِكَ مَبْدُورٌ وَعَلَيْهِ مَأْخُودٌ وَاللَّهُ حَسْبُنَا وَنِعْمَ الْوَكِيلُ
"Allah'ın bu konudaki vaadi geniştir, O dilediğini sorumlu tutandır. Allah bize yeter, O ne güzel vekildir."

SONUÇ

İslâm dünyasında çok önemli edebiyat ve siyaset adamlarından biri olan, zamanının büyük katiplerinden sayılan, kaleme aldığı eser ve risaleleri ile hem kendi çağına hem sonraki çağlara ışık tutan Büveyhoğulları veziri Sâhib b. Abbâd, tabakat müelliflerinin de kendisine fazlaca yer ayırdıkları ünlü şahsiyetlerdendir. Aynı zamanda Sâhib b. Abbâd, Arap edebiyatının inşa sanatında ustalaşmış deha şahsiyetlerden kabul edilmektedir. Onun zengin ve etkileyici eserleri, dilin estetiği ve retoriklerinin inceliklerini bir araya getirir. Risalelerindeki bedii sanatlar, Arapçanın derinliklerini ve anlatım gücünü gözler önüne serer. Sâhib b. Abbâd'ın geride bıraktığı mirası, edebî zenginlik ve dil becerisi konularında şiir ve edebiyat alanında asırlar boyu derin izler bıraktığı gibi bugün de dahi ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

İbn Abbâd risalelerinde, seci başta olmak üzere, tıbâk, müşâkele, müvâzene, cinâs, mukâbele, iltifat ve diğer edebî sanatlara geniş yer verildiği gibi, içerik açısından dönemin siyâsî, coğrafî, sosyal ve ekonomik hadiselerine de işaret edilmiştir.

Kelâm, şiir, edebiyat, nesir ve tarih gibi birbirinden farklı pek çok ilmî sahada birikimi olan İbn Abbâd, kaleme aldığı eserleri ile döneminin otoritesi kabul edilmektedir. Risalelerinde özellikle bedî sanatlarına özen gösteren İbn Abbâd, hocası İbnü'l-Amîd'in yanı sıra ekol olmuş ediplerden biridir. Arap edebiyatında inşa sanatı ve bedî sanatları konusundaki derin bilgisiyle Sâhib b. Abbâd, özellikle Arap dili ve edebiyatındaki ustalığıyla hem kendi döneminde hem de sonraki nesillerde büyük bir etki yaratmıştır.

⁸³ Bkz. Ali Bulut, *Bedî' İlmi*, 313.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdullah Azzâm, Şevkî Dayf. *Resâilü's-Sâhib b. Abbâd*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1.Baskı., 1947.
- Alî el-Cârim, Mustafa Emin. *el-Belâgatü'l-Vâziha*. Kahire: Mektebetü 'İlmi'l-Hadîs, 1.Baskı., 2005.
- Bulut, Ali. *Arap edebiyatında inşâ sanatının ortaya çıkışı ve başlıca temsilcileri*. İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Bulut, Ali. *Belagât terimleri sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2015.
- Çelebi, İlyas. "Sâhib b. Abbâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/512-515. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dayf, Şevkî. *el-Fen ve mezahibuhu fi's-şî'ri'l-Arabî*. Kahire: Dârü'l-Maârif, 13.Baskı., 1976.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*. Mısır: Dârü'l-Meârif, 1960.
- Durmuş, İsmail. "İnşâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/334-337. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Halîl b. Ahmed Muhtâr b. Osmân Merdem Bek. *es-Sâhib b. Abbâd*. Dimeşk: Matbaâtü't-Terakkî, 1351.
- İbn Hacer el-Askalani, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed. *Lisânü'l-mîzân*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'iz-zemân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1991.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, 1997.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*. nşr. Kilisli Rifat Bilge, Şerafeddin Yaltkaya. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübî'l-Arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Kiftî, Cemâlüddîn Ali b. Yusuf. *İnbâhu'r-ruvât alâ enbâhi'n-nuhât*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dârü'l-Fikr el-Arabî, 1986.
- Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.
- Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer, Hatîb el-Kazvînî. *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*. Kahire, t.y.
- Sâhib b. Abbâd. *Kitâbü'z-Zeydiyye*. Bağdat: Dârü'l-Arabiyyeti'l-Mevsû'ât, 1986.
- Sâhib b. Abbâd, *Promoter of Rational Theology: Kitâb Nahj al-sabîl fi'l-usûl*. thk. Wilferd Madelung ve Sabine Schmidkte, nşr. Leiden, Berlin, 2017.
- Seâlibî, Ebü Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail. *Yetîmetü'd-dehr fi mehasini ehli'l- asr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Bugyetü'l-vuât fi tabakati'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*. Kahire: Matbaatu İsa el-Babî el-Halebi, 1964.
- Şeyh Muhammed Hasan, Âli Yasin. *Dîvânü's-Sâhib b. Abbâd*. Kum: Müessesetu Âli Muhammed, 1412.
- Şihâbüddîn Ebü Abdullah, Yâkut el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Udebâ (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb, İrşâdü'l-elibbâ' ilâ ma'rifeti'l-üdebâ', Tabakâtü'l-üdebâ')*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1414.
- Yurdagür, Metin. "Kâdî Abdülcebâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/103-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Zeydan, Corci b. Habib. *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1983.

Extended Abstract

The Life and Works of Sahib b. 'Abbād and the Arts of Bedī' in the Treatise on Emān

The art of construction is the art of arranging words and sentences in an aesthetic way and deepening the meaning. Sahib ibn 'Abbād's meticulous attention to the art of construction in his works, especially in his treatises, is one of the main factors that reinforce his place in Arabic literature. After discussing Ibn 'Abbād's life in general terms, the article analyzes the arts of bedī' used in his treatise on 'Amān among his treatises. Among these arts, rhetorical techniques commonly used in Arabic literature, such as prose, mukābala, mushāqala, tibāq, compliment, hūsn-i ibtida, hūsn-i intihā, and jinās, are highlighted. After the weakening of the Abbasids, the al-Buwayhids, who ruled in Rey and Isfahan for more than a hundred years, were instrumental in raising prominent figures in the field of literature and poetry. Ibn 'Abbād, who had a very important place among the viziers of the al-Buwayhids, is one of those who composed many valuable works in the field of poetry and literature. Ibn 'Abbād, who served as vizier and clerk in centers of great importance in the state such as Rey and Isfahan, also created a cultural environment with his close relations with the scholars and literary figures of his time and produced important works. In his treatises, Ibn 'Abbād discussed history, language, literature and politics, and also included deep philosophical debates. Ibn 'Abbād, who was recognized as a master of prose and not lagging behind the authoritative figures of his time in both verse and prose, expressed his religious beliefs and thoughts as well as his ideas at the state level in his treatises. The content of Ibn 'Abbād's treatises is considered not only as political and historical documents but also as works of great importance reflecting the literary style and aesthetic understanding of the period. In his treatises, he is one of the authors who skillfully utilized the arts of the bedī, which were widespread in Arabic literature of the period. In his treatises, Ibn 'Abbād not only strengthened the political messages of his time but also created an artistic depth in his works by using literary arts such as prose, tibāq, muqābala, jinās, mushāqala, and compliment. Ibn 'Abbād's works are considered to be examples of the highest level of impact in terms of the richness of Arabic literature in terms of language and style. The literary arts not only enhance the beauty of the text, but also strengthen the impact of the work by evoking deep meanings and images in the reader's mind. Ibn 'Abbād's use of the arts of bedī in his treatises reveals the aesthetic richness of Arabic literature and the subtleties of the language. In this study, after evaluating the life and works of Sahib ibn 'Abbād and a treatise attributed to him, we will try to analyze the bedī arts in the treatise, how he used these arts, and how they contributed to the aesthetic structure of the treatise. In addition, the arts of 'āyī in one of his treatises and its undeniable traces in the Islamic world will be analyzed. It will be stated that Ibn Abbād's treatises are of course of great importance in terms of understanding his place in the world of literature and thought.

Keywords: Composition, Sahib b. Abbād, Risāla, Buyids, Badi', Saj'